

॥ શબ્દાખ્યજ્યોતિ પ્રકાશો ॥

શબ્દસૃષ્ટિ

વર્ષ: ૩૫ સપ્ટેમ્બર : ૨૦૧૮ અંક: ૯ સળંગ અંક: ૪૨૦

તંત્રી : વિષ્ણુ પંડ્યા | સંપાદક : ડૉ. અજયસિંહ ચૌહાણ

જન્મ : તા. ૨૫-૧૨-૧૯૨૪ અવસાન : તા. ૧૬-૦૮-૨૦૧૮

॥ શબ્દાખ્યજયોતિ પ્રકાશો ॥

શબ્દસૃષ્ટિ

॥ ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીનું મુખપત્ર ॥

વર્ષ : ૩૫, અંક : ૯, સપ્ટેમ્બર : ૨૦૧૮

સર્ણગ અંક : ૪૨૦

રજિ. વર્ષ : ૭, અંક : ૩

ISSN : 2319-3220

તંત્રી
વિષ્ણુ પંડ્યા
અધ્યક્ષ

સંપાદક
ડૉ. અજયસિંહ ચૌહાણ
મહામાત્ર

ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી
અભિલેખાગાર ભવન, સેક્ટર-૧૭
ગાંધીનગર-૩૮૨૦૧૭
ફોન : (૦૭૯) ૨૩૨૫૬૭૯૮
E-mail : gsagandhinagar@gmail.com

શબ્દસૃષ્ટિ : સપ્ટેમ્બર : ૨૦૧૮ ❖ ૩

‘શબ્દસૃષ્ટિ’ વિશે

- ‘શબ્દસૃષ્ટિ’ પ્રત્યેક માસની પાંચમી તારીખે પ્રગટ થાય છે.
- ‘શબ્દસૃષ્ટિ’નું વાર્ષિક લવાજમ : ભારતમાં વાર્ષિક રૂ. ૧૫૦/-, પાંચ વર્ષ રૂ. ૭૫૦, દસ વર્ષ રૂ. ૧૫૦૦ છે. વિદેશમાં દરિયાઈ માર્ગે રૂ. ૭૫૦/- તેમજ હવાઈ માર્ગે રૂ. ૧૩૦૦/- વાર્ષિક લવાજમ. ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમીના નામના ચેક / ડી.ડી. / મનીઓર્ડર / રોકડથી આ લવાજમ ભરી શકાય છે.

‘શબ્દસૃષ્ટિ’નું લવાજમ નેટબેંકિંગથી પણ ભરી શકાશે :

ખાતાનું નામ : ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી

ખાતા નં. : ૩૫૯૩૦૨૦૧૦૦૦૭૮૧૫

IFS Code : UBIN0535931

બેંક નામ : યુનિયન બેંક, સેક્ટર-૧૭, ગાંધીનગર

ઓનલાઈન ટ્રાંઝેક્શન સ્લિપ અને પોતાનું નામ, સરનામું, સંપર્કસૂત્ર મેઈલ/ટપાલથી અકાદમીને મોકલી આપવાનાં રહેશે.

- અકાદમી દ્વારા કાળજી રાખીને અંકો રવાના કરાય છે તેમ છતાં અંક ન મળે તેની ફરિયાદ જે તે માસની ૨૦ તારીખ સુધીમાં આ ઈ-મેઈલ પર જણાવવા વિનંતી.
E-mail : complaintforss@gmail.com
- લેખકોએ પ્રત્યેક કૃતિ કે લખાણની નીચે પોતાનું નામ-સરનામું, ફોન-નંબર, ઈ-મેઈલ એડ્રેસ જણાવવા વિનંતી.
- લેખકે પોતાની પાસે એક નકલ રાખીને જ કૃતિ મોકલવી. જવાબના પોસ્ટકાર્ડ મોકલનારને સ્વીકૃતિ-અસ્વીકૃતિનો જવાબ એક મહિનામાં આપવા પ્રયત્ન કરાશે. પસંદ થયેલ કૃતિઓ ક્રમશઃ પ્રસિદ્ધ કરાશે.
- પ્રકાશક : ડૉ. અજયસિંહ ચૌહાણ, મહામાત્ર, ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી, અમિલેખાગાર ભવન, સેક્ટર-૧૭, ગાંધીનગર-૩૮૨૦૧૭. કિષ્ના ગ્રાફિક્સ (૯૬૬, નારણપુરા જૂના ગામ, નારણપુરા, અમદાવાદ-૧૩, ફોન : ૨૭૪૯૪૩૯૩)માં છાપીને પ્રગટ કર્યું.
- સાહિત્યિક કૃતિઓ મોકલવા માટેનો પત્રવ્યવહાર : ‘શબ્દસૃષ્ટિ’, ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી, અમિલેખાગાર ભવન, સેક્ટર-૧૭, ગાંધીનગર-૩૮૨૦૧૭ એ સરનામે કરવો. આ માટેનું E-mail : krutiforss@gmail.com રહેશે. (ફોન : ૦૭૯-૨૩૨૫૬૭૯૭/૯૮).

શબ્દસૃષ્ટિ

અનુક્રમણિકા

વર્ષ : ૩૫, અંક : ૯, સપ્ટેમ્બર : ૨૦૧૮, સર્ગ અંક : ૪૨૦

અધ્યક્ષસ્થાનેથી... - સ્મશાને સાક્ષાત્કાર! - વિષ્ણુ પંડ્યા, ૭

કાવ્યસૃષ્ટિ

હાથની બાથમાં - વર્ષા દાસ, ૧૨ * ઘરબહાર શોધવું ઘર - રમણીક અગ્રાવત, ૧૩ * પલ્લામાં મૂક્યું - વિજય ઝાલા ‘સાદ’, ૧૪ * ગરમાળો - જયંત ડાંગોદરા, ૧૪ * તોય / મારાં બધાં જ સ્વપ્ન - રવીન્દ્ર પારેખ, ૧૫ * ગઝલ બેકામ આવે છે... / શું છે?... - અનિરુદ્ધસિંહ ગોહિલ, ૧૬ * અરધું આકાશ - લતા હિરાણી, ૧૭

અંજલિ

જન્મ-દિવસ, જન્મ-ગાંઠ અને ‘ઈશાવાસ્યમ્’ - વિષ્ણુ પંડ્યા, ૧૮

સર વી. એસ. નાયપોલની વિદાય : દેશનિકાલનો અંત! - દીપકુમાર જે. ત્રિવેદી, ૨૬

વાર્તાસૃષ્ટિ

કાલસર્પ પર્વ - અજિત ઠાકોર, ૩૦

પ્રવાસનિબંધ

શ્રી દાલદા માલિગાવા અને રોયલ ગાર્ડન - કિશોરસિંહ સોલંકી, ૪૭

આત્મકથન

મારી વિદ્યાયાત્રા : ૭. રાઈટર-ઈન રેસિડેન્ટ અને ફિલાડેલ્ફીઆ - સુમન શાહ, ૫૩

આત્મગોષ્ઠિ - હસુ યાજ્ઞિક, ૫૭

કાળચક્રની ફેરીએ

શેક્સપિયરના નાટકનો પહેલો ગુજરાતી અનુવાદ - દીપક મહેતા, ૬૧

સ્મરણ

એક સફર... ‘બરબાદ’ની! - વીરુ પુરોહિત, ૬૪

લોકસંપદા

લુહારી બોલીની લોકવાર્તાઓ - સહદેવસિંહ રતનસિંહ લુહાર, ૭૪

અભ્યાસ

શૈલી અને શૈલીવિજ્ઞાન - હર્ષવદન ત્રિવેદી, ૮૫

અઢારમી સદીનું સંતસાહિત્ય - મનોજ રાવલ, ૯૪

સાહિત્યવૃત્ત - ઉષાબા ગોહિલ, ૧૦૦

સાભાર સ્વીકાર - અનંત રાઠોડ, ૧૦૪

પ્રતિભાવ, હસુ યાજ્ઞિક અને રણછોડભાઈ પોંકિયા ૧૦૭

આ અંકના સાહિત્યકારો, ૧૧૦

સર વી. એસ. નાયપોલની વિદાય : દેશનિકાલનો અંત! દીપકુમાર જે. ત્રિવેદી

ગુરુદેવ રવીન્દ્રનાથ ટાગોર પછી જો કોઈ ભારતીય મૂળના સર્જકને સાહિત્ય માટે નોબેલનું અતિપ્રતિષ્ઠિત પારિતોષિક એનાયત થયું હોય તો તે છે, સર વિદ્યાધર સૂરજપ્રસાદ નાયપોલ (સર વી. એસ. નાયપોલ). મૂળ ભારતીય હિંદુ બ્રાહ્મણ કુટુંબમાં, વેસ્ટ ઈન્ડીઝના ટ્રિનિદાદમાં જન્મેલા, બાદમાં ઈંગ્લેન્ડમાં સ્થાયી થયેલ એવા 'સર વિદ્યા' સતત પોતાની ઓળખનો ખ્યાલ, સ્વત્વાર્પણ, દેશાગત જીવન, તેમજ પ્રવાસી અનુભવોથી જોડાયેલા રહ્યા, જે તેઓની વિવિધ નવલકથાઓ, પ્રવાસસાહિત્ય તેમજ અન્ય ગદ્ય પ્રકાશનો થકી અનેક વાર રજૂ થઈ ચૂક્યા છે. ભારતીય મૂળના તેમજ ડાયસ્પોરા લેખકોની શ્રેણીમાં સૌથી વધુ ચર્ચિત અને વાંચવામાં આવેલ પ્રભાવશાળી વર્તમાન લેખક તરીકે તેમને જોવા અને સ્વીકારવામાં આવેલા છે.

'ધ મિસ્ટિક મેઝર' (૧૯૫૭), 'ધ સફરેજ ઓફ એલિવરા' (૧૯૫૮), તથા 'મિગલ સ્ટ્રીટ' (૧૯૫૯), જેવાં કેરેબિયન જીવનશૈલી રજૂ કરતાં માર્મિક, વ્યંગાત્મક પુસ્તકપ્રકાશનથી તેઓએ અંગ્રેજી સાહિત્ય-જગતમાં પદાર્પણ કર્યું. 'અ હાઉસ ફોર મિસ્ટર બિસ્વાસ' (૧૯૬૧)ને તેમની ખૂબ મોટી સફળતા માનવામાં આવે છે. ત્રણ વાર્તાઓના સંગ્રહ, કે જે અલગ-અલગ દેશોમાં ગોઠવાયેલ છે તે, 'ઈન એ ફ્રી સ્ટેટ' (૧૯૭૧) માટે બ્રિટનનું બુકર પ્રાઈઝ સર નાયપોલને એનાયત થયું. જ્યારે ૧૯૭૫માં પ્રકાશિત થયેલ 'ગુરિલાસ'ની કથા કેરેબિયન ટાપુઓ પર થયેલ અપ્રિય બળવાનાં નિરાશાજનક પરિણામને રજૂ કરે છે. 'અ બેન્ડ ઈન ધ રિવર' (૧૯૭૯) તાજા સ્વતંત્ર થયેલા મધ્ય આફ્રિકી દેશના ભવિષ્યની અનિશ્ચિતતાઓને જરા હતાશાના ભારથી જોખવાનો પ્રયત્ન કરે છે. 'અ વે ઈન ધ વર્લ્ડ' (૧૯૮૪) નિબંધશૈલીમાં લખાયેલ, એવી નવલકથા છે કે જેમાં વ્યક્તિગત ચરિત્રધડતરમાં ઇતિહાસનો કેવોક હાથ છે, તે સમજવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે. અન્ય બે નોંધપાત્ર નવલકથામાં 'ધ મિમિક મેન' (૧૯૬૭) અને 'ધ એનિગ્મા ઓફ અરાઈવલ' (૧૯૮૭)નો પણ સમાવેશ થાય છે.

નોનફિક્શનની શ્રેણીમાં શ્રી નાયપોલે કેટલાંક મહત્વનાં પુસ્તકો

લખ્યાં છે. તેમના ભારત-અભ્યાસના પ્રયત્નના ભાગ રૂપે ત્રણ પુસ્તકોને આવરી શકાય : 'એન એરિયા ઓફ ડાર્કનેસ' (૧૯૬૫), 'ઈન્ડિયા : અ વુન્ડેડ સિવિલાઈઝેશન' (૧૯૭૭), અને 'ઈન્ડિયા : અ મિલિયન મ્યુટિનિઝ નાઉ' (૧૯૮૦). અન્ય વિષયો સાથે નોંધપાત્ર પુસ્તકોમાં 'ધ ફાઈવ સોસાયટીઝ- બ્રિટિશ, કેન્ય એન્ડ ડચ-ઈન ધ વેસ્ટ ઈન્ડીઝ' (૧૯૬૩); તથા 'અમોંગ ધ બિલીવર્સ : એન ઇસ્લામિક જર્ની' (૧૯૮૧)ને મહત્વનાં પ્રકાશનો માનવામાં આવે છે. તત્પશ્ચાત્, ૧૯૮૧માં, શ્રી નાયપોલને નાઈટહુડના બહુમાનથી નવાજવામાં આવ્યા.

૧૯૮૮માં, ફરીથી, ઇસ્લામકેન્દ્રી વિષય સાથે 'બિયોન્ડ બિલીફ : ઇસ્લામિક એક્સ્ક્લુઝન અમોંગ ધ કન્વર્ટેડ પીપલ્સ' દ્વારા ઈરાન, પાકિસ્તાન, ઈન્ડોનેશિયા અને મલેશિયા રાષ્ટ્રોમાં સામાન્ય લોકોનાં જીવન પર ઇસ્લામિક આસ્થાનું ચિત્રાંકન કરતું પુસ્તક શ્રી નાયપોલે લખ્યું. વર્ષ ૨૦૦૧, કે જે વર્ષે સર વી. એસ. નાયપોલને નોબેલ પારિતોષિકથી નવાજવામાં આવ્યા, તે જ વર્ષે વધુ એક 'ડાયસ્પોરિક એસેન્સ' ધરાવતી નવલકથા 'હાફ અ લાઈફ' સાથે દેશાગત જીવન (ઈમિગ્રન્ટ લાઈફ)નો અનુભવ વિલી ચંદ્રનના પાત્રમાધ્યમથી રજૂ થઈ. તેની નિષ્પત્તિ રૂપે વર્ષ ૨૦૦૪માં 'મેજિક સીડ્સ' નવલકથા લખાઈ. વિવિધ નિબંધોનાં સંકલન સ્વરૂપે શ્રી નાયપોલે 'ધ રાઈટર એન્ડ ધ વર્લ્ડ' (૨૦૦૨) તથા 'લિટરરી ઓકેઝન્સ' (૨૦૦૩) પ્રકાશિત કર્યાં. 'માસ્ક ઓફ આફ્રિકા' (૨૦૧૦)ના માધ્યમથી નાયપોલે ધર્મ અને આસ્થાને નવા, આફ્રિકી પરિપ્રેક્ષમાં સમજવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

ઈંગ્લેન્ડના, તેમજ વિશ્વસાહિત્યના પ્રમુખ લેખકોમાં તેમની ગણના થતી રહી છે, તેવા નાયપોલ પોતાને દેશનિકાલ થયેલો માનતા. તેઓ જણાવે છે તેમ : "In England I am not English, in India I am not Indian. I am chained to the 1,000 square miles that is Trinidad; but I will evade that fate yet."

પિતા સૂરજપ્રસાદ પત્રકાર, તેમજ સારા એવા વાર્તાકાર હતા. ૪૭ વર્ષની નાની વયે તેઓનું નિધન થયું, તેમજ ભાઈ શિવ નાયપોલ પણ સારું લખતા કે જેઓનું ૫૧ વર્ષની ઉંમરે અવસાન થયું. નાયપોલ પોતે કહે છે કે, પોતે દસ વર્ષની ઉંમરથી નક્કી કરી લીધું હતું કે મોટા થઈને પિતાની જેમ લેખક બનવું છે. હિંદુ પરંપરા પ્રમાણેનાં ઉછેર, કેરેબિયન ભૂમિ પર જન્મ, અંગ્રેજી ભણતર તથા પશ્ચિમી જીવનપ્રભાવના કારણે નાયપોલ પોતાને મિશ્ર સંસ્કૃતિના માનતા.

ઈન્ટરવ્યૂ આપવા ખાસ ગમતા નહીં, પરંતુ વિવાદાસ્પદ વિધાનોથી થતો વિરોધ, કે ઊહાપોહ ગમતો, જાણે કે વિવાદો ઊભા કરવાની એક આદત પડી ગઈ હતી. વિવાદિત કહો કે નિખાલસ કેફિયત, ભારત, તેમજ ભારતીય સમાજ વિશે, ઇસ્લામ વિશે, બાબરી ધ્વંસ વિશે, સ્ત્રી-લેખિકાઓ વિશે, પોતાનાં ધર્મપત્ની વિશે, ટ્રિનિદાદ અને 'કેરેબિયન કન્ફ્યુઝન' વિશે, આફ્રિકાનાં વર્તમાન અને ભવિષ્ય વિશે, આફ્રિકાનાં પિગ્મીઓને લઈને પોતાનાં વાચકવર્ગ અને સાહિત્યજગત સાથે જોડાયેલ તથ્યો તેમજ બનાવોને લઈને તેઓ અનેક વાર પેટફૂટી વાત કરી ચૂક્યા છે, કે જેણે બાદમાં વિવાદરૂપી 'કબજિયાત'નું સ્વરૂપ લીધું હતું.

પોતાની લેખનપ્રવૃત્તિ વિશે નાયપોલે આપેલી વિવિધ મુલાકાતો દ્વારા તેમની

